

УДК 377.1

Козловська І. М., доктор педагогічних наук Львівський науково-практичний центр ІПТО НАПН України, м. Львів

Якимович Т. Д., кандидат педагогічних наук, Львівський науково-практичний центр ІПТО НАПН України, м. Львів

ОСОБЛИВОСТІ ІНТЕГРАЦІЇ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ НАРОДНИХ ХУДОЖНІХ ПРОМИСЛІВ

У статті обґрунтовано доцільність використання інтегративного підходу до професійної підготовки майбутніх фахівців народних художніх промислів. Висвітлено особливості професійної підготовки майбутніх фахівців народних художніх промислів на прикладі художньої обробки деревини й мистецтва витинанки. Обґрунтовано, що інтеграцію у процесі професійно-практичної підготовки художніх професій доцільно здійснювати на рівні прийомів роботи або художніх технік.

Ключові слова: *інтегровані професії, інтегративний підхід, професійна підготовка, народні художні промисли, різьблення, витинанка.*

In the article the feasibility of using an integrative approach to training future professionals folk crafts . The peculiarities of training future professionals of national art crafts for example as an example of artistic woodworking and art paper decorations . Using that integration in the professional and practical training artistic professions appropriate to carry out at the level of the working methods and artistic techniques.

Keywords: *integrated profession, integrative approach , training , folk arts and crafts, carving , paper decorations .*

Необхідність вирішення сучасними фахівцями проблем міжгалузевого характеру зумовлюють потребу інтеграції праці, а вузька професія замінюється широкопрофільною. Наявність спільних рис у змісті, засобах, знаряддях та

предметах праці привела до появи інтегрованих професій. Метою професійної підготовки за інтегрованими професіями є працевлаштування випускників професійно-технічних навчальних закладів та підвищення їхньої конкурентоздатності на ринку праці. Інтегровані професії об'єднуються за техніко-технологічними параметрами, трудовими функціями або за двома цими ознаками. На сьогодні зростає число професійно-технічних навчальних закладів художнього профілю, які готують майбутніх фахівців саме за інтегрованими професіями. Переважно, одна з цих професій належать до групи людина-художній образ, а друга – є технічною. Постає проблема професійної підготовки фахівця за інтегрованою професією як цілісної системи, що стає можливим лише при інтегративному підході до навчання. Тому особливо актуальним є визначення ознаки, на підставі якої необхідно здійснювати інтеграцію художніх професій.

У матеріалах пропонованої статті ми спиралися на: наукові розробки щодо розвитку народних художніх промислів та ремесел; педагогічні дослідження щодо професійної підготовки майбутніх фахівців художнього профілю; науково-методичні праці з проблем дидактики професійної освіти (С. Батишев, О. Гребенюк, С. Гончаренко, Р. Гуревич, М. Махмутов, В. Радкевич, Ю. Тюнников, та ін.).

В останні десятиріччя, особливо в період існування України як незалежної держави, посилюються педагогічні дослідження щодо удосконалення підготовки фахівців художнього профілю, зокрема у професійно-технічних навчальних закладах які є важливою ланкою освіти і професійної підготовки фахівців.

Метою статті є визначення особливостей інтегративного підходу до професійної підготовки майбутніх фахівців народних художніх промислів у професійно-технічних навчальних закладах.

Народні художні промисли України розвиваються на основі поєднання кращих традицій народної творчості з сучасними здобутками декоративно-ужиткового мистецтва, збагачуються новими видами, формами, сюжетами, беруть активну участь у задоволенні матеріальних, духовних і естетичних запитів суспільства. Визначальними рисами художніх ремесел і промислів на всіх етапах їхнього розвитку були: колективний характер творчості при дедалі зростаючій ролі

в ній талановитого майстра-творця, відображення світогляду, естетичних уподобань певної спільноти, дотриманні традицій при вибірковому, колективно апробованому введенні інновацій, рукотворність як основа технології творчості [1]. Життєдайними для народних художніх промислів завжди були процеси, пов'язані з національно-культурним відродженням, піднесенням самосвідомості народу, зростанням його духовності.

Для активного розвитку народних художніх промислів важливе значення мали не лише майстерні, артілі, цехи, земства, які об'єднували майстрів, а й навчальні заклади. У місцевостях, де здавна набула поширення художня обробка дерева, наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. почали виникати учбові столярсько-різьбярські та деревообробні школи, ремісничі училища.

Сьогодні потреби ринку праці й послуг у кваліфікованих спеціалістах, здатних “створювати високохудожні вироби, фахівцях, що мають ґрунтовні професійні й загальнонаукові знання, вміння й навички самостійного проектування, планування, виконання й контролювання робіт актуалізували перегляд підходів до професійної підготовки робітників у закладах професійно-художньої освіти” [3, с.74]. На професійну підготовку робітників з ремісничо-художніх професій необхідно передбачити більшу тривалість навчання, ніж у сучасних закладах професійно-технічної освіти, оскільки ці професії належать до складних: основу діяльності фахівців народних промислів складають уміння спроектувати виріб, розробити технологію його виготовлення, розрахувати економічний ефект, організувати виробництво, провести власне процес виготовлення.

Інтегративні процеси в мистецтві об'єктивно сформовані соціально-історичним розвитком художньої культури, і виражаються у взаємопроникненні елементів різних художніх систем, принципів формоутворення, композиційності, засобів виразності, у побудові самостійних синтетичних видів мистецтв, художньої діяльності (тобто функціонують на різних рівнях художнього синтезу). Вважається також, що інтегративне сприйняття художніх творів можливе за умов цілеспрямованого розвитку фізіолого-психічних механізмів по утворенню асоціативних зв'язків свідомості, що в найбільш розвинутому виді існують як

синестезія [5]. Специфіка інтегративного образного мислення підвищує пізнавальний потенціал професійної підготовки. Чуттєве пізнання володіє значним евристичним потенціалом. Педагогічно скерована динаміка особистісної художньої свідомості у формі розвитку індивідуального інтегративного сприйняття різновидів мистецтва забезпечить вирішення питань: засвоєння змісту художніх творів через суть і глибину речей - того, що складає художньо-гуманістичний світогляд; осягнення мистецтва на рівні високорозвинутої інтегративної системи відкритого типу, куди входять дієві структури психологічного, особистісного, чуттєвого характеру.

Цінність народного мистецтва у професійній підготовці майбутніх майстрів художніх промислів полягає у тому, що воно “збагачує їхній світогляд, відображає модель світу, в якій зберігаються й розвиваються відповідні композиційні та структурні побудови мотивів, сюжетів, форм” [4, с.6]. Народне мистецтво – багатогранне художнє явище, а тому практичне навчання фахівців з професій художнього профілю поряд із загальнодидактичними має ґрунтуватися на спеціальних принципах навчання, які глибоко інтегровані за змістом і розкривають сутність народного мистецтва, зокрема на принципах: традиційності; наступності та наслідування в засвоєнні художнього досвіду; регіональності; єдності колективної та індивідуальної творчості; поєднання функціонального та декоративного у народному мистецтві; єдності змісту й форм виробів народного мистецтва тощо.

Складні відносини між мистецтвом і наукою, пошук їх взаємозв'язів і відмінностей тривають досі, хоча ідуть коренями у століття. Науке поняття та художній образ втілюють практично усі поривання людини. Інша вічна проблема – наука і практика, наука і виробництво. Тут доцільно розрізнити ремісництво – у найвищому і примітивному розумінні його сутності.

А проблема підготовки фахівців художнього профілю формує фактично потрійний вузол інтеграції – наука-виробництво-мистецтво. Його складність здатна відлякати найвідважніших дослідників. Історія людства залишає як матеріальні, так і духовні сліди. І важко сказати, що є більш тривким: збережений з первісних часів глечик чи легенда, початки якої губляться в глибині віків. Історію творять люди та

природа у тісній взаємодії, тому основне поняття історії – розвиток – вбирає у себе найрізноманітніші елементи, фактори, прояви. У цьому понятті органічно поєднується розвиток суспільства в цілому, розвиток науки, техніки, культури, мислення. Відобразити цю єдність у навчальному процесі, показати учням світ як складну систему найрізноманітніших взаємодій між найвіддаленішими (на перший погляд) об'єктами та процесами одне з найважливіших завдань школи у всі часи. Бо саме такий підхід дає можливість учням повноцінно вступити у доросле життя, яке власне є безперервним ланцюгом взаємодій, наповнене складними різноманітними знаннями, де суто предметні, ізольовані знання є важливими, але далеко не достатніми для орієнтації та можливості зайняти своє місце у житті.

Конкретизуємо викладене вище на прикладі художньої обробки деревини й витинанки.

Художня обробка дерева на території сучасних Львівської, Івано-Франківської, Тернопільської, Чернівецької та Закарпатської областей була надзвичайно поширеною. Цьому сприяла наявність значних лісових насаджень з розмаїттям видів деревини: бук, дуб, граб, клен, вільха, явір, горіх, тис, липа, дика яблуня, груша, слива. Кожна із цих порід мала свої властивості: природний колір, міцність, текстуру, що впливало на естетичні якості виробів.

Набули розвитку різноманітні способи обробки деревини: столярство, теслярство, бондарство, токарство. Столярство – найпоширеніша техніка й галузь виробництва з дерева будівельних виробів, меблів, музичних інструментів і художньої сувенірної продукції. Одна з найважливіших засад столярства, відзначена ще в давніх цехових статутах, – виготовлення виробів без жодного цвяха за допомогою столярних з'єднань на клею.

Різьблення по дереву – є одним з видів художньої обробки деревини поряд з випилюванням, токарною обробкою. Ручна робота різника представляє собою ні з чим незрівнянний виріб, аналога якому немає ні за стилем, ні за манерою виконання. Інколи різні витвори досягають такої витонченості, що порівнюються з мереживом. Як декоративно-вжиткове мистецтво, різьблення по дереву одержало розвиток в оформленні іконостасів, предметів меблів, фасадів будинків. Різьблені елементи, що

прикрашають житлові споруди, в значній мірі визначали архітектурний стиль, додавали однотипним в плані будинкам індивідуальні риси, розкриваючи своєрідність будівельних традицій. Різьбленням оздоблювали зняряддя праці та різноманітні предмети домашнього призначення, серед яких – скрині, столи, мисники, полиці, лави, дерев'яні ліжка, барильця, декоративні тарелі, тарниці, рахви, кушки, рамки, топірці, хрести, свічники тощо.

Дерево як матеріал декоративно виразний завдяки кольору, фактурі й текстурі, міцний і водночас легкий, пружний, приємний на дотик, а також податливий для обробки. Різьблення по дереву залежно від її виду та техніки виконання важко чітко розділити на групи і дати їм точну назву або визначення. Найчастіше різьбу підрозділяють на шість видів: плоскорізна, плоскорельєфная, рельєфна, прорізна, скульптурна, комбінована. Інша класифікація виділяє три основні типи: Наскрізна (ажурна) різьба (сюди відноситься пропилювання і прорізна різьба); глуха різьба (всі підвиди рельєфної і плоскої різьби), скульптурна різьба.

Таким чином інтеграцію змісту професійно-практичної підготовки столяра-різьбяра доцільно здійснювати на основі прийомів обробки деревини (стругання, довбання, пиляння, шліфування деревини) та прийомів різання (геометрична, плоско-рельєфна, рельєфна, прорізна, об'ємна, скульптурна різьба).

Існує багато різноманітних технік декорування, виробів з дерева: чиста (або суха) різьба, інкрустація, інтарсія, «жировання», випалювання. Інтарсія (італ. *intarsio* «інкрустація») — вид інкрустації на дерев'яних предметах. Інтарсія являє собою зображення або візерунки, які виконуються способом врізування шматочків дерева, різних за фактурою і кольором, врівень з поверхнею дерев'яного виробу. Ці ж техніки можуть використовуватися для декорування інших художніх виробів і бути підставою інтеграції змісту професійно-практичної підготовки художніх професій (різьбяр - виробник художніх виробів).

Типовим прикладом інтегрованого підходу є виконання випускниками професійно-технічних навчальних закладів творчих робіт, наприклад виробів художніх народних промислів. Крім традиційних форм посуду, майбутні майстри виготовляють предмети декоративного або сувенірського призначення, шкатулки,

письмове приладдя, рами для люстерок і фотографій, декоративні тарелі, жіночі прикраси тощо. Широко розповсюдженим є виготовлення народної іграшки. Іграшки виробляють відомими в деревообробці техніками – вирізуванням, витесуванням, столярною та бондарною. Окрім дерева, з цією метою застосовували також кору, переважно сосни та дуба.

Різбярі користуються значною кількістю геометричних мотивів, серед яких поширеними були «зубці», «кривульки», «пояски», «слізки», «головкате» та «ільчате письмо». Вони застосовують техніку викладання узорів різноманітними матеріалами: чорним і білим баранячим рогом, природним і фарбованим деревом, металом, перламутром, бісером.

Різні техніки створення узорів можуть бути підставою інтеграції змісту професійно-практичної підготовки професій групи людина - художній образ. Універсальною є маловідома техніка витинанок.

Прабатьківщиною витинанок вважають Китай. Саме там було винайдено папір. І вже із 7 ст. н.е. з нього починають виготовляти святкові прикраси на вікна. Коли ж у XVIII ст. розвинулося виробництво паперу в Західній Європі, то дворянство почало витинати реалістичні постаті (силуети). Через століття з'явився папір і в українських селах. Це і стало поштовхом для розвитку народних витинанок. На початку XX сторіччя передова українська інтелігенція звернула увагу на новий вид мистецтва, почала збирати твори і пропагувати. Тоді ж і виник термін „витинанки”, хоч це слово досі поширено не скрізь. Витинанкове мистецтво розвивалося нерівномірно як у часі, так і в просторі. Витинанки - це декоративні ажурні зображення та орнаменти, вирізані з білого та кольорового паперу.

Прототипом українських витинанок вважають невеликі шматочки білого паперу з ажурно витятими краями, так звані кустодії, що служили підкладкою і оздобою для канцелярських печаток у середині XVIст. Витяті кустодії на документах виходять із вжитку в другій половині XIXст. А в середині цього ж століття в українських селах з'являються народні паперові прикраси, котрі призначались для оздоблення інтер'єру сільської хати: мережками з паперу люди прикрашали горщики для квітів, сволюки та віконні наличники в хатах, рамочки для

портретів, картин.

Найдавніші українські витинанки, що дійшли до нас, походять з Прикарпаття і Західного Поділля. Мистецтво вирізування в межах окремих регіонів з початку ХХ ст. набуло розвитку переважно у двох виразних напрямках: як доповнення та заміна настінного малювання та як трансформація і продовження декоративних традицій різьбярства й вишивки в новому матеріалі – папері. Напрямок імітації полотняних речей (рушників, фіранок, гачкованого мережива, серветок) дешевшим і доступним папером простежується в усіх регіонах України. У межах локальних осередків побутувала стилістична різноманітність, що залежала від особливостей функціонування оздоб в інтер'єрі та місцевих традицій хатнього декору.

Дедалі частіше твори-витинанки як досконалі графічні зображення з успіхом застосовують в ілюстрованих друкованих виданнях, часописах, газетах. Аналіз численних витинанок ХХ ст. свідчить про величезне розмаїття народних, а згодом самодіяльних схем творів, що різняться характером орнаментально-композиційного вирішення, колоритом, а також технікою виконання. Витинанки як вид ручного оздоблення до кінця ХХ ст. набувають широкої популярності, органічно вписуючись у сучасні інтер'єри, які часто виконані в безликому стандартному стилі, додають їм колориту, національного звучання, індивідуального шарму.

Простота виготовлення й виразність мистецтва витинання відкрили широкі можливості для вивчення прийомів декоративного народного мистецтва в студіях, гуртках, на уроках образотворчого мистецтва та ручної праці школярів. На початку ХХст. вивчення та виготовлення витинанок проводилося в початкових і середніх школах та гуртках. Витинали «фіранки», «рушники», «рамочки», «серветки». Наприкінці 1990-х років художньо-пластичний потенціал мистецтва знаходить своє практичне застосування у вищих навчальних закладах України, виходить низка авторських методичних розробок. Одним з перших таких видань стає посібник «Українські витинанки» Т. Побережнікової, у якому на засадах досвіду майстрині з Білгород-Дністровського витинання розглянуто як важливий чинник розвитку не лише образотворчих дисциплін, але й народознавчих. Навчання мистецтву витинанки активно впроваджується в художніх інститутах на уроках композиції зі

студентами графічних і дизайнерських факультетів.

Незважаючи на різні зміни в суспільстві, що супроводжують його історію впродовж усього ХХ ст., мистецтво витинанки й до сьогодні залишається живою часткою народного, самодіяльного й професійного мистецтва. Завдяки виразній декоративності виконання та доступності техніки воно має широкі перспективи для розвитку й практичного застосування в сучасному побуті, при оформленні інтер'єрів, екстер'єрів, а також у поліграфічній продукції.

Хочеться наголосити, що українська витинанка нині мало захищена як у науковому, так і у педагогічному аспекті.

Свідчення першого є наполегливе намагання відібрати українські пріоритети в галузі витинанки. Наприклад, у працях поляка Р.Грабовського (1955 р.) стверджується. Що витинанка – суто польське мистецтво, як і сам термін. Однак українські витинанки зросли на власному ґрунті. Найкращим доказом цього є те, що поширені в них узори (геометричний, рослинний і тваринний) передають споконвічні українські оберегові символи, які сягають історією свого виникнення в сиву давнину. Вони органічно перегукуються з давніми вишивками, наліпками, малюнками, тканими узорами українців. Друга проблема – питання не лише включення у навчальні плани відомостей та практики з витинанки для учнів загальноосвітніх шкіл та ПТНЗ художнього профілю (і не лише на рівні гуртків чи факультативів), але й аналіз можливостей професійної підготовки майстрів витинанки у професійно-технічних навчальних закладах.

Таким чином, на основі визначення особливостей професійної підготовки майбутніх фахівців інтегрованих професій можна зробити висновок про відмінності між професіями за об'єктом (техніка або художній образ). Інтеграцію змісту професійно-практичної підготовки художніх професій необхідно здійснювати на рівні прийомів роботи або художніх технік.

1. Етнографія України / Навчальний посібник. За ред. С. А. Макарчука. – Львів: Світ, 2004.
2. Історія декоративного мистецтва України : У 5 т. Т. 4 / [голов. ред. І. Г. Скрипник];

НАН України, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. — К., 2011. — 512 с.:<http://www.etnolog.org.ua>

3. Смирнова А.В. Дидактические основы отбора и структурирования содержания профессионального образования по профессиям художественно-ремесленного профиля: Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08. — Екатеринбург, 2001. — 191 с.].
4. Соколова М.С. Художественная роспись по дереву: Технология художественных промыслов: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. — М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2002. — 304 с
5. Соколова О. В. Методичні основи інтеграції мистецьких знань у підготовці майбутніх учителів музики і художньої культури: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец 13.00.02 «Теорія та методика навчання (образотворче мистецтво)» / О. В. Соколова. — К., 2004. — 20 с.
6. Станкевич М. Українські витинанки кінця ХІХ – початку ХХ ст. // НТЕ. — 1981. — № 5. — С. 76.
7. Тихонюк О. Витинанка у художньо-педагогічному процесі // Вісник Прикарпатського університету. Мистецтвознавство. — Івано-Франківськ, 2009. — Вип. 15/16. — С. 212–217.